

Nagy Szilvia (Zenta):

Nagymamám meséiből, avagy mit ne felejtsünk továbbadni az új nemzedéknek.

**A csókai kastély története egy kicsit más
megközelítésben**

Ez a munka azért készült el, mert nem szeretném, ha feledésbe merülne mindaz, amit a nagyszüleink tudtak, láttak, hallottak, átéltek. A csókai kastély

történelmét mutatom be, kicsit megfűszerezve nagymamám meséivel. De kezdjük az elején....

Előzmények

A kastélyt **1850. körül** kezdte építeni **Marczibányi III. Lőrincz**. Őrá szállt át Csóka patrónusi joga, mikor **Marczibányi Livius** utód nélkül meghalt **1855-**ben kitört a Tisza, átszakította a gátat és hatalmas károkat okozott ezen a vidéken. **1856-ra** a birtok a csőd szélére jutott így a kastély építése is egy időre félbeszakadt. Marczibányi Lőrinc természetesen menteni akarta a menthetőt, 10 ezer forint kölcsönt akart felvenni Pesten, de bizalmasa ténkedései miatt „*hitelében annyira megingattatott*”, hogy senkitől sem kapott pénzt, sőt „*oly lárma keletkezett, hogy a csőd ekkor már kevésbé maradt el.*” Végre **1857-ben** Marczibányi elbocsátotta bajkeverő bizalmasát, csakhogy későn tette, mert akkor már annyira el volt adósodva, hogy a csődöt nem tudta elkerülni.

1868-ban Berber Ágoston és Kluzemann kőbányai serfőzők veszik meg, majd néhány évvel később, **1873-ban** már a zsidó származású **Schwab Lőrinc és Károly** testvérpár tulajdonába kerül. Valószínűleg akkortájt vették meg a szolnok megyei *Pusztá-Kengyelt* is. Volt egy **Paulina** nevű húguk is, aki **Lederer Jakab** kereskedő felesége lett, két fiuk született Budapesten: **Arthúr (1861) és Károly (1862)**. Paulina néhány év múlva betegségben elhunyt, a gyerekeket a nagybátyjaik nagyon szerették és gondozták, mivel édesapjuk újranősült és nemigen törődött velük. Schwab Károly az unokaöccseire hagyta a birtokokat (illetve megvették tőle), mivel más utóda nem volt, melyek a későbbiekben „Lederer Arthur és Károly ” cégjegyzéssel működtek. A fiúk Bécsben tanultak, mezőgazdasági főiskolára jártak.

1893-ban Arthúr feleségül vette a varsói származású **Lévy Alice-t**, akivel Budapesten éltek, de sokszor látogatták mindkét birtokot. Ebből a házasságból három gyermek született: **István (1894), György Károly (1897) és László (1900 körül)**.

Puszta-Kengyel-kastély.

tővisi Csázy Elemérné dr. Lederer Désirée Mária, Lederer Andor, dr. Ungar Györgyné Lederer Annie, Lederer Péter gyermekei, továbbá Lederer Arthur testvérbátyja fájdalomtól megtört szívvel tudatják, hogy imádott édesapjuk, illetve fivére, a legjobb nagyapa és rokon

LEDERER KÁROLY

földbirtokos

folyó hó 1-én Csókán, életének 68-ik évében hirtelen elhunyt, ugyanott 4-én a róm. kath. egyház szertartása szerint beszenteltetett és a családi sírboltban nyugalomra helyeztetett.

Puszta-Kengyel, 1930. július hó.

Felejtgetetlen halottunk drága emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Az örök világosság fényeskedjék neki.

tővisi Csázy Elemér, dr. Ungar György vejei.

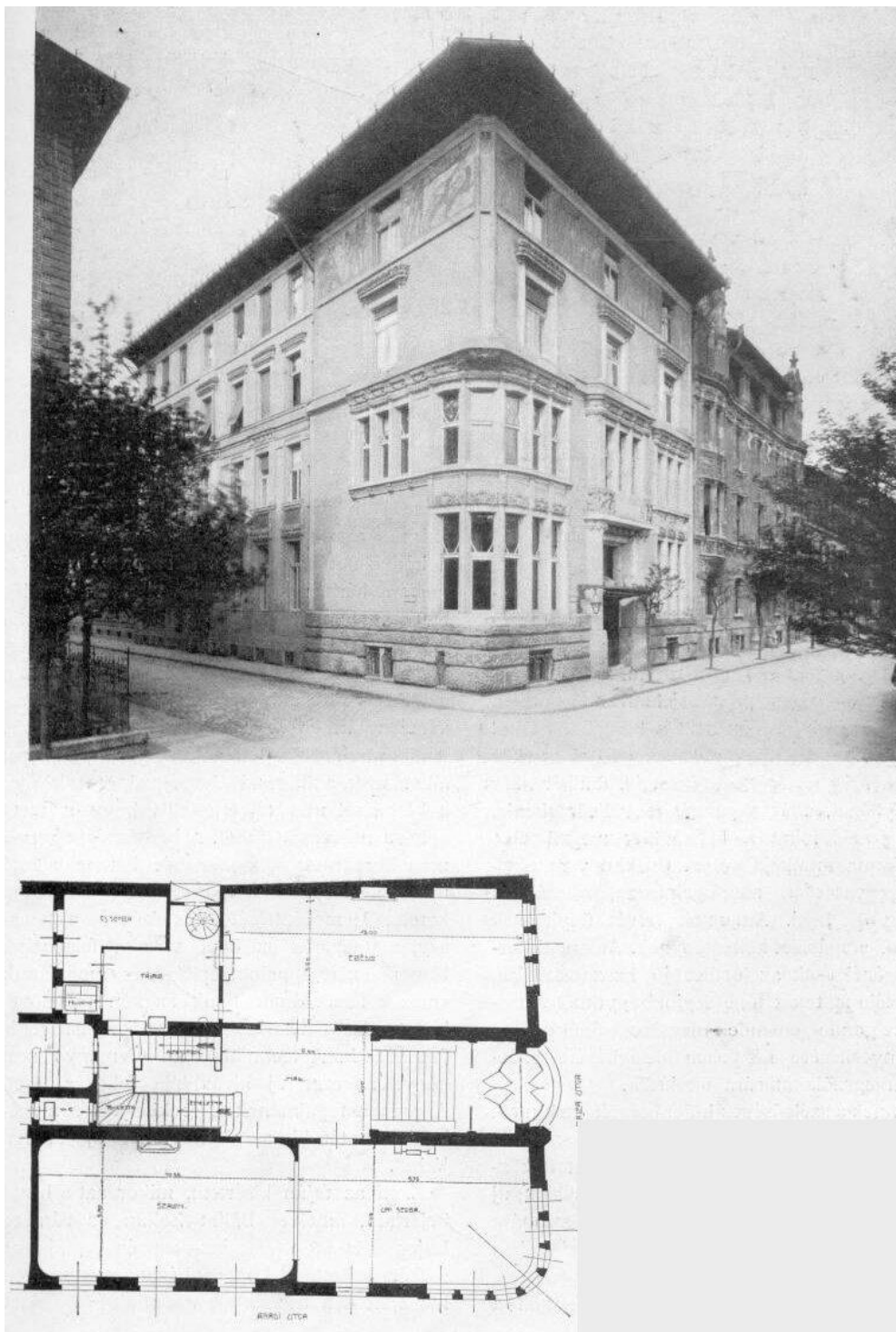
tővisi Csázy Mária, ifj. Ungar György, Ungar Péter unokái.

Lederer Arthurné sógornője.

Lederer György unokaöccse és felesége Rainprecht Magda.

Léderer Artúr testvérenek gyászjelentése.

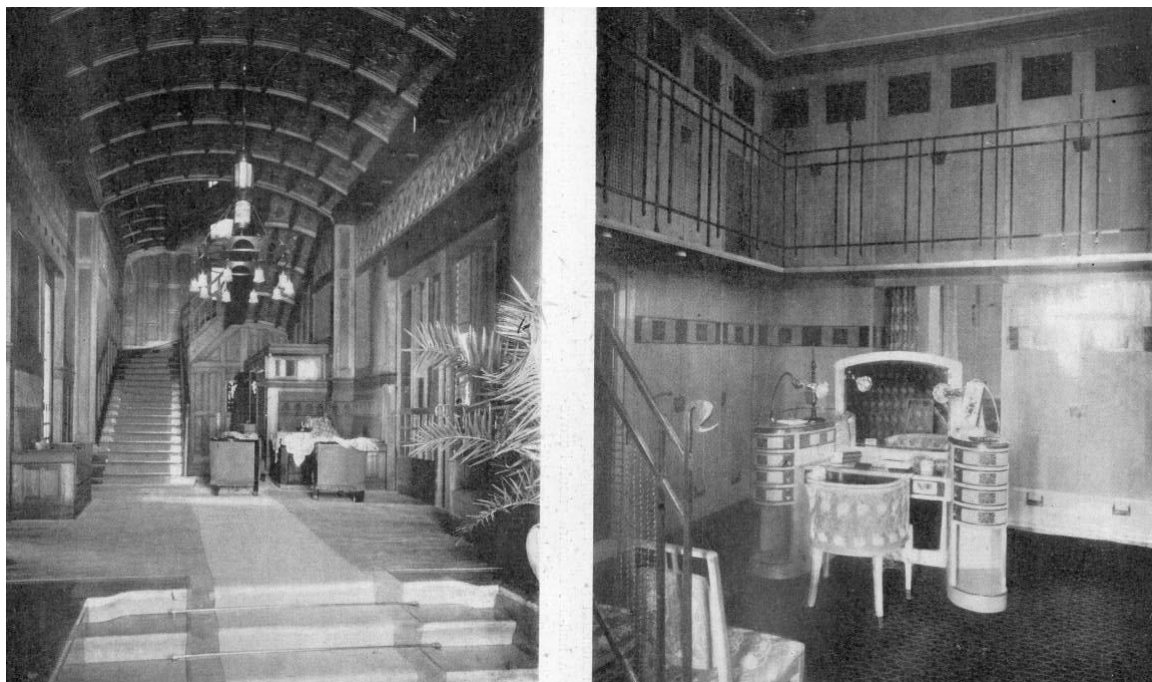
Elemi iskoláztatásuk a Budapest és Csóka közötti jövés-menés miatt házitanítók segítségével történt, de később a budapesti Fasori Evangélikus Gimnáziumba jártak és ott is érettségiztek. Arthur a VI. kerületi Aradi utca 33. szám alatt, Károly a közeli Bajza utcában lakott.

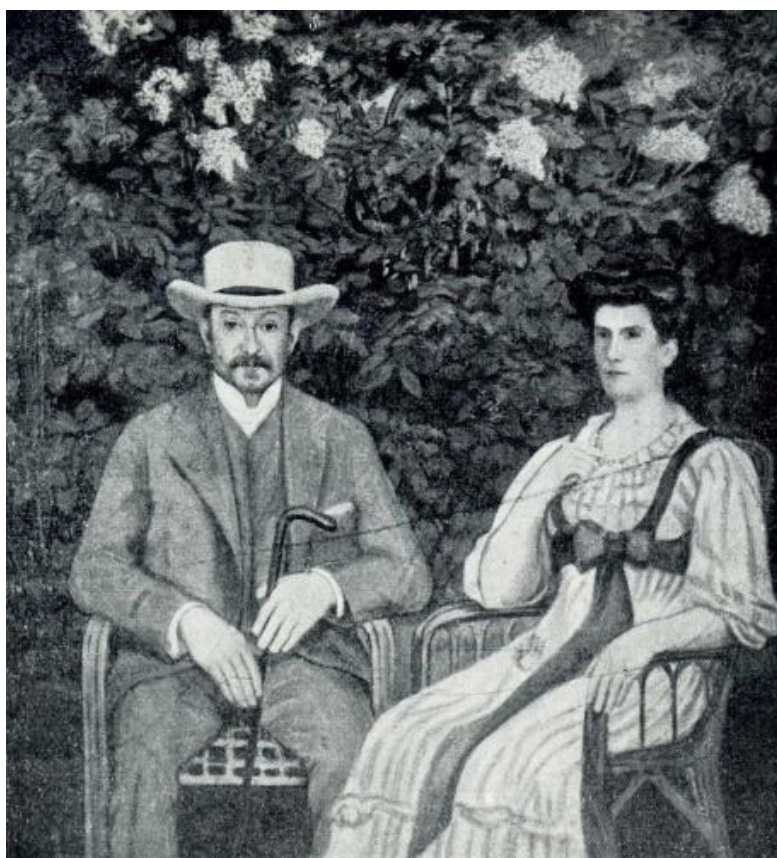
Lederer Artúr palotája Budapesten. — A homlokzatnak és a földszinti alaprajznak egyik része. Bálint és Jámbor terve.

A Bajza-utcai homlokzat részlete a lakás bejárójával.

A hall - női öltözőszoba az első emeleten.

Kernstok Károly: Léderer Arthúr és neje (1908).

A századfordulótól 1914-ig

A legidősebb fivér lépett volna Arthúr papa cipőjébe, de **1914**-ben kitört az I. világháború és István egy évvel később az orosz fronton hősi halált halt. Így történt meg az a dolog, hogy a középső fiút kellett átképezni. György közgazdásznak tanult, de a szomorú tragédia miatt mezőgazdásszá kellett lennie, hogy a birtokot tudja majd vezetni. A legfiatalabb testvér korát meghamisítva bevonult a hadseregbe, az olasz frontra. Megúsza a háborút, hazatért Csókára, de sajnos spanyolnáthában meghalt hazatérése után egy hét leforgása alatt.

Trianon után

A Trianoni béke után Csóka a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, a másik birtok, a Szolnok megyei Pusztá-Kengyel pedig Magyarországon maradt, a Léderer-testvérek testvériesen elosztottak. Artúré lett a csókai birtok, Károlyé Pusztá-Kengyel. Ekkora Arthúr már 57 éves és úgy döntött, átadja a gazdaságot immáron már egyetlen fiának, Györgynek, aki egy éven belül megtanult folyékonyan beszélni szerbül és elkezdte a munkát. Csóka, az agrárreformok ellenére mintagazdasággá vált az akkori SZHSZ Királyságban. (a beljei gazdaság mellett), így tarthatott meg a gazdaság 5000 katasztrális holdat. A két Léderer (Arthúr és Károly) még 1919-ben áttértek a zsidó vallásról a katolikusra, Alice is vigaszt talált a katolikus szentekben.

György (későbbiekben már György úr) 1927-ben megnősült. Rainprecht Magdát vette feleségül (dr. Rainprecht Antal volt veszprémi főispán, képviselőházi tag és a Pán Európa Mozgalom egyik oszlopos tagjának leányát). Fiuk, György János 1927-ben született, leányuk Magdolna Judit pedig 1929-ben. Az ifjabb Györgyöt előbb Dudusnak, majd Gyurinak hívták, Magdát pedig Cukinak.

Nagymamám Gyurival járt egy osztályba, nagymamám húga pedig egyik (de lehet hogy a legjobb) barátnője volt Cukinak.

1934-ben meghalt Alice (Arthúr felesége). Az egész rokonság összegyűlt Csókán, a volt Monarchia minden részéből – Varsótól Bécsig – születésnapját megünnepelni, de sajnos 2 napra rá meghalt. Nagy volt a gyász a családban.

Léderer Alice temetése (állítólag).

Iskola

A gyerekek a helyi gyerekekkel jártak iskolába. Minden nap a nevelőnő kísérte el őket az iskolába, majd a tanítás után haza is vezette őket. Mindketten jó tanulók voltak. Nagymamám elmesélte nekem, megtörtént az is, hogy Gyuri felkelt órán és megmagyarázta a tanítónak, hogyan kell megoldani a matematika példát (később egyetemi matematikatanár lett belőle). Azt is mesélte, emlékszik rá, hogy elég „nagydarab” gyerek volt, mindig a templomban ministrált, szeretett játszani, focizni, és ha csak tudott, segített másoknak. Az osztályukban volt egy sánta kisfiú, a csókai állomásfőnök fia. Gyuri is benne volt abban a társaságban, akik naponta váltották egymást, hogy eltolják a beteg kisfiút az iskolába és onnan haza. Akkoriban délelőtt és délután is volt tanítás. Délelőtt 3 órájuk volt a gyerekeknek, délután 2. Közte hazajártak ebédelni. Az oktatás szerb és magyar nyelven folyt. Mindkettő szerb általános iskolába járt Csókán, majd a tanulmányaikat a Zentai Gimnáziumban folytatták. Egy alkalommal a család elment Budapestre az Eukharisztikus Kongresszusra. Gyuri onnan hozott egy nagy zászlót, ami még most is a csókai templomban van.

Amikor gimnazisták lettek a gyerekek, György úr készítettett egy kocsit, mely nemcsak a saját gyermekeit, hanem az összes csókai gyereket átvitte Zentára az iskolába és vissza is hozta őket.

„Magda nagyon szép, göndör hajú kislány volt. Szorgalmas, odaadó, szerette a gyerekeket, mindent együtt csinált a többiekkel. Nem tett különbséget a többi gyerek között, annak ellenére, hogy dúsgazdagok voltak.”- mondja a nagymamám. „Nagyon szerette a tökmagot.” A nagymamám testvére, Ilona mindig vitt neki, ha ment játszani a kastélyba. Utána meg hazakísérte a madame (így hívták a nevelőnőt). Sok délutánt töltött a kastélyban, ahol játszottak és tanultak. A gyerekeknek német és szerb tanítójuk is volt. Amíg a gyerekek játszottak, György úr felesége, a nagyságos asszony kézimunkázott (a templom szószékén lévő terítőt is ő hímezte).

Élet a kastélyban

Szegénykonyha

Csókán igen sok szegény család volt. Minden áldott nap főztek nekik a kastélyban. Az emberek ételhordókkal a kezükben megjelentek és minden délben kapták a finomabbnál-finomabb ebédeket.

Karácsony

A fontos ünnepeknek is megvolt a hagyományuk. Nagymamám még emlékszik ezekre a szép dolgokra is. Már két héttel karácsony előtt el kezdtek a kastélyban sütni, hogy a majorokban élő összes gyermeknek időben elkészüljön a kis csomag. Volt ebben a csomagban mézeskalács, szaloncukor, dió és még 1-1 narancs is. A Szenteste úgy nézett ki a kastélyban, hogy volt egy nagy karácsonyfa, amit a gyerekek díszítettek fel. Ezen az estén a gyerekek iskolai barátai is hivatalosak voltak a kastélyba (elmentek értük). A fa díszítésének be kellett fejeződnie időben, mert mindenki ment az éjféli misére. A szegényebb családok György úrtól kaptak karácsonyfát is ilyenkor. Az öreg nagyságos asszony karácsony előtt bejárta a majorokat és megnézte, van-e a gyerekeknek téli cipőjük, kabátjuk. Akiknek nem volt, azoknak vett. Nagymamám húga Karácsony napján szintén ment a kastélyba, onnan mentek misére, majd utána meguzsonnáztak a gyerekek és csak ezt követően ment haza ebédelni.

Telente, ha elég hideg volt, a gyerekek eljártak a borospince melletti Laposra korcsolyázni. Ez is nagy élmény volt.

Minden télen az összes gazdatisztnek (akik egyébként egytől egyig agrármérnökök voltak) kellett bált rendeznie és egy volt a kastélyban is.

Ilyenkor a Katona zenekar muzsikált. A nagyságos asszony kedvenc nótáját is elhúzták: az „Akácos út, ha végigmegyek rajta ént”. A bálók szépen lezajlottak, a gazdatisztek versenyeztek, kié sikerült jobban.

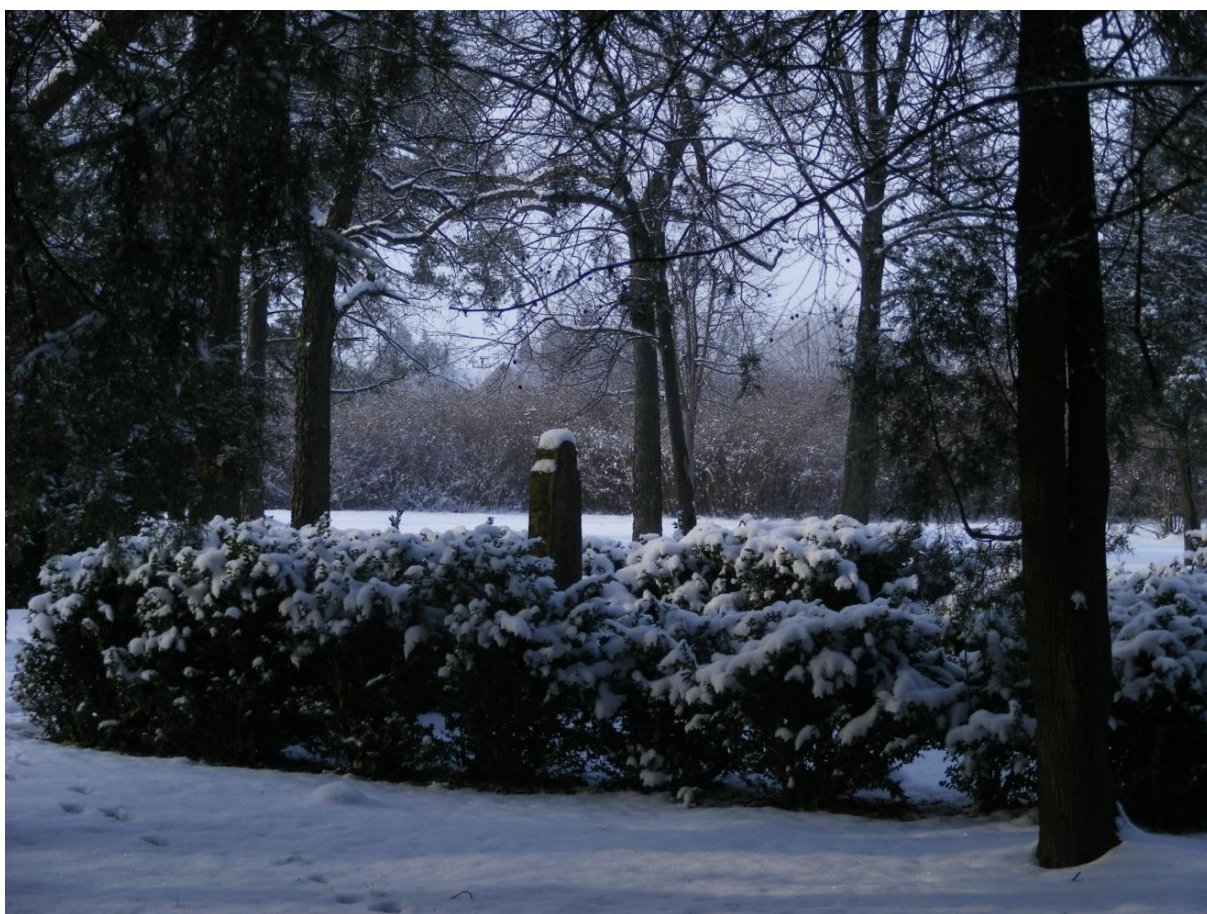
Húsvét

Az egész család ment a feltámadási szertartásra. (egyébként a kastélyban az első pad volt a Léderer családé, de a gyerekek a többi csókai gyereke között ültek mindig). Icanena (nagymamám húga) ilyenkor is hivatalos volt a kastélyba. Húsvét reggelén szintén. Menni kellett megnézni a nyuszit, aki biciklin jött. A parkban voltak elrejtve a nyulak, melyeket a gyerekeknek meg kellett keresni. Egyik alkalommal Icanena nagyon szép nagy csokinyulat (2kg-osat) kapott. A fülénél fogva vitte nagy örömmel haza. De sajnos a füle letört. Erre volt ám öröm otthon: így juthatott hozzá a nagymamám és másik húga is a csokihoz, két hétig ették a nyuszit.

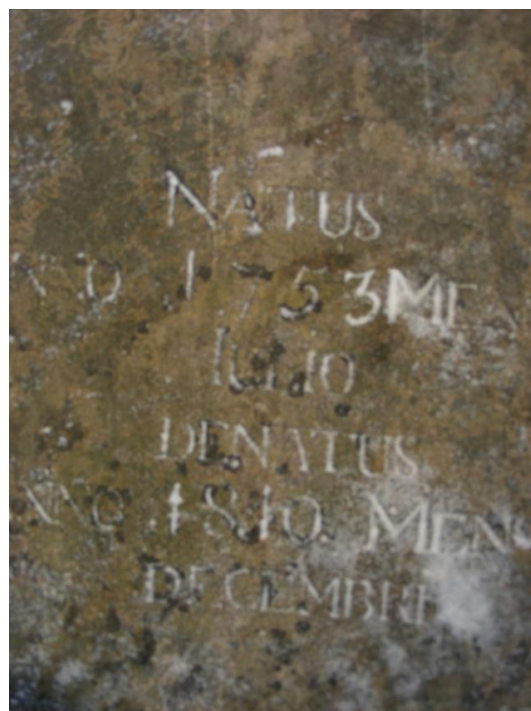
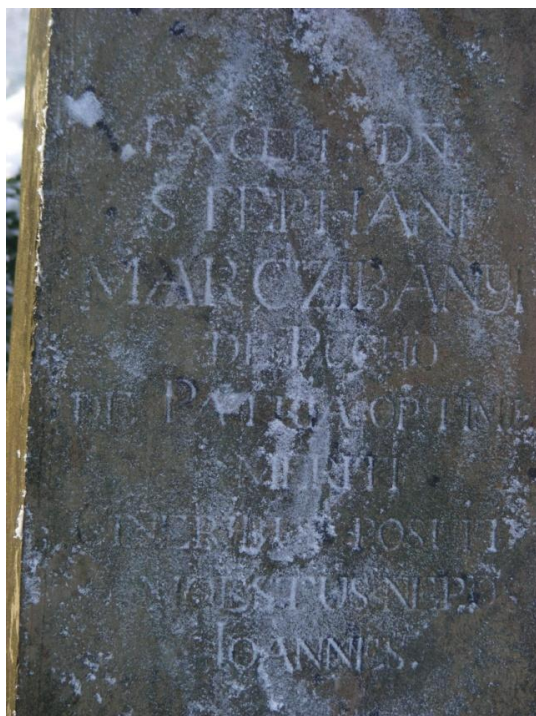
A biciklis nyuszi miután a kastélyban járt, tett egy kört a faluban is, bejárta az utcákat, csodájára lehetett járni.

A gyerekeknek volt egy kis szánkójuk és egy kis fiákerük. Voltak kislovak is, ezek húzták őket. A gyerekek, ahányan csak ráértek a kocsira és szánkóra, jókat kocsikáztak. Főleg a parkban, mely a kastély körül helyezkedett (helyezkedik) el. Ez a park akkor százszorta szebb volt, mint most. A 19. században 3 méter magas kerítés vette körül, később a kastélyhoz közel eső területeken a falakat kerítések váltották fel. Volt portás is, aki éjjel-nappal ügyelt. Habár a „régiparkot” Szerbia védett parkká nyilvánította, régen sokkal pazarabb volt. Még Marczibányi Lőrinc nagybirtokos kezdte telepíteni 1782-ben, majd Sváb Károly folytatta, végleges alakját a Léderer-család idejében kapja (1883-1889). A park a város központjában fekszik öt és fél hektáron, mely részben barokk– (a kastély körül), részben pedig tájképi stílusú. A lombhullatók közül domináns fajta a Nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), az örökzöldek közül pedig a Keleti thuja (*Thuja orientalis*). Annak idején be volt kerítve, gyönyörű virágágyak is voltak benne (ma meg alig található benne fa, senki nem törődik vele). A parkban volt rózsakert, üvegház, teniszpálya is. És itt van egy sír is, mely Marchibányi István sírja. A holttest ma már a templom alatti családi kriptában van. (Ő nem más, mint Marczibányi Lőrincz testvérbátyja, a temesi kerület alispánja. 1800-ban udvari tanácsossá nevezik ki és Budára költözik. Birtokainak jövedelméből 50 000 forintnyi alapítványt tett, amelynek kamataiból a Magyar tudományos és szépirodalmi műveket jutalmazták. A Marczibányi-díj kezelését a Magyar

Tudományos Társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia vette át. A betegeket és elesetteket is támogatta. Drágaság-és régiséggyűjteménye a Nemzeti Múzeumba került. Édesapámtól hallottam, aki pedig a nagytatájától azt a mendemondát, hogy ez a Marczibányi István nagy kártyajátékos volt. Adósságba verte magát, és az akinek vissza kellett volna fizetnie sok pénzt, nem kért mást, mint 2 kg húst a combjából. Ekkor döntött úgy, hogy öngyilkos lesz. A parkban van egy nagy kődarab, állítólagosan ott vetett véget életének. Persze, ez lehet, hogy csak mese. De az tény, hogy az a kő évszázadok óta a parkban van.)

Marczibányi István sírja a csókai parkban.

A sír felirata.

Kastély

A Léderer-család a 20-as évek elején jelentős átalakításokat végez a kastélyon. Az épület háromszintes: alagsor, földszint és az emelet. Az épület utcai oldalán 26 ablak van, 13 a földszinti és 13 az emeleti részen látható. Az emeleti ablakok felső része félkörös, a földszinti ablakok felső része pedig egyenes kidolgozású. A főbejárat a kastély északi részén található, felette van egy csodálatos félkör alakú terasz. Az alagsor bejárata a park felől van. A padlástérben hatalmas, fémből készült víztároló van, ami annak idején az egész kastély vízigényét ki tudta elégíteni. A parkban volt ártézi kút is, szivattyú segítségével jutatták a tartályba a vizet. A mai (illetve a volt) húsgyár területén volt a kastélynak saját villanytelepe is. Maga Arthúr öregúr tervezte (ő eredetileg gépészmérnöknek tanult, csak később lett agrármérnök).

A kastély park felőli részének más a falszerkezete az utcaihoz képest. Az emeleti szinten, középtájon, a park felé egy tágas terasz volt, amit a 20-as évek derekán befalaztak.

Az épület alagsorában kaptak helyet a személyzeti lakások, személyzeti étterem, vasaló szoba, éléskamra, italraktár és a szegénykonyha. A mindennapos sütés-főzés mellett vajat, lekvárt gyártottak itt, és finom cukrászsüteményeket

készítettek. A kastélyban 24 személy szorgos kezei végezték el a mindennapi teendőket. Külön szobalánya volt a nagyságos úrnak, külön a nagyságos asszonynak, 2 nevelőtanár élt velük, külön szakácsuk volt nekik és külön szakács főzött a szegénykonyhán is. 2 inas szolgálta fel az ételt.

A földszinten volt a szalon, konyha, nagy ebédlő, dolgozó szoba, könyvtár. Az egyik szoba tiszta kék volt. (A II. világháború után itt eskettek.) Minden szobában hatalmas cserépkályhákkal fűtöttek. Az emeleten kaptak helyet a gyerekek játszószobái, dadák és tanárok szobái, oktató helyiségek, teázó szoba, vendégszobák, hálósobák és a háziak lakosztálya.

Gazdaság

A csókai kastély és az uradalom mindössze kb.50 évig volt a Léderer család birtokában, de ez idő alatt világhírűvé tették ezt a bánáti települést.

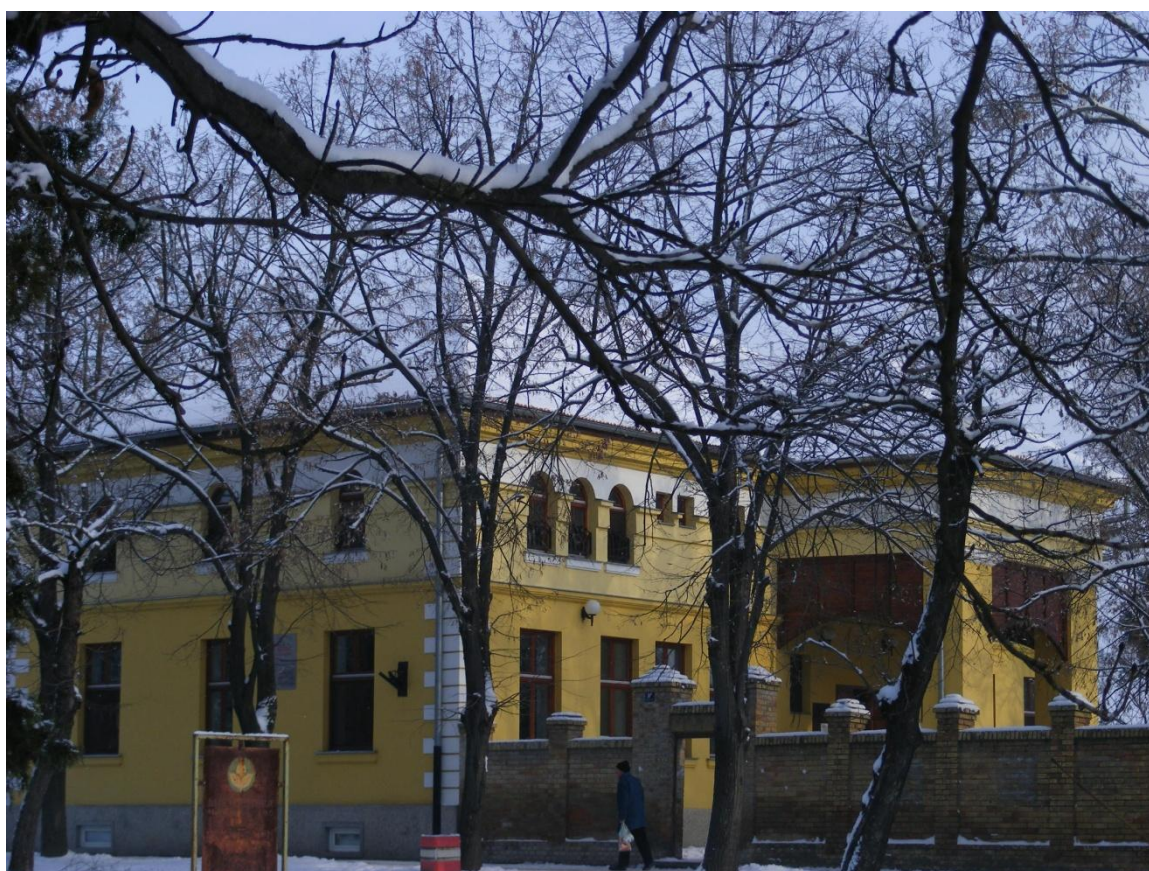
A Léderer-fivérek fellendítették a növénytermesztést, állattenyésztést, kiváló tehén-és göbolyállományuk, ménesük volt, sertésfalkáik, juhnyájuk voltak. A magtermesztésben, különösen a virágok szaporítóanyagának az előállításában párját ritkította a csókai uradalom, de szőlészete és borászata is híres volt. Volt itt még sajtgyár, szeszgyár (az 1890-es évek elején 4 szeszgyár is épült: Macahalmán, Árenda-majorban, Réti- és Székimajorban), sörgyár is. A

nemesített virágmagokat főleg Angliába, Németországba szállították. Volt magnemesítő gépük is. Vasrózsát, nyári-őszi rózsát, verbenát termesztettek. Ha véletlenül belekeveredett más színű virág a többi közé, azonnal kiszedték. Az uradalom területén Lőrincfalva (Terján) központtal nagy dohánytermesztés folyt, dohánykertészeket telepítettek ide. 1876-ban dohánybeváltó is épült, itt váltották be az egész környék dohánytermését.

Az 1920-as évek végén György úr kb.300 holdon vezette a mesterséges öntözést. Ez is sokban segítette azt, hogy virágmagot is tudott termelni a Macahalma körüli földeken.

A földeken megtermelt gabonából nyerték a szeszt, a mellékterméket pedig hízómarhákkal (göbolyökkel) és sertésekkel etették fel. 1930 tájárára a vágójószág állomány nagyon felszaporodott, nehéz volt értékesíteni. Ekkor társulást hozott létre Korhecz Gyulával egy vágóhíd kialakítására, majd pár évvel később húsgyár is épült.

Hatalmas juhállománnyal is rendelkezett a birtok, mely főképp Széki-majorban kapott helyet.

Korhecz Gyula háza.

Borpince

Dédapám – Kobrehel István.

A csókai szőlő.

A pincét 1903-ban kezdték építeni. Mire elkészült, a szőlő már termett. Az itt szüretelt legismertebb szőlőfajták: Saszla, Merlot, Mézes, Kertek királynéja, Rizling, Csabagyöngye, Hamburg, Aramon. A pincegazdaság világhírű borokat termelt. Kb.2 000 000 liter kapacitású hordók sorakoztak és őrizték a nemes nedűt. Dédapám, Kobrehel István volt ennek a pincének a főpincemestere. 1920-tól mondhatni élete végéig. (volt egy időszak, amikor Palicson is dolgozott).

Dédapám a szőlőben harmadmagával.

Még gyerek volt, amikor odakerült. Maga Móra Ferenc figyelt fel rá, amikor hetente Csókára látogatott. Dédapám ministráns volt a templomban Farkas Szilárd mellett, aki jó barátságban volt a híres íróval. Dédapám szülei nagyon szegények voltak, fiuk viszont ügyesnek és okosnak tűnt. Móra Ferenc papnak szeretne adni, de a szülők nem egyeztek ebbe bele. Mivel a Csókán töltött vasárnapok alkalmával Móra a kastélyban ebédelt, beszélt dédapámról és arra a döntésre jutottak, hogy kitaníttatják és ő lesz a már idős pincemester utóda. Így is történt. 14 évesen már a pincében dolgozott, 20 éves korára pincemester lett. Megnősült és kiköltözött a birtokra. Ott éltek egészen a háború kitöréséig.

Lédererék a szőlőben dolgozó munkásoknak télire is biztosított munkát: borsóválogatás, paprikahasítás, kefekötés, seprűkötés, pálinkafőzés folyt télen. Februárban már kezdték a szőlőt nyitni, hogy a munkások ne legyenek munka nélkül.

Tavasszal a szőlőben lévő munkálatok a metszéssel, kapálással kezdődtek, a „szabad” gyerekek jártak kötözni. A szőlő fel volt osztva pásztákra, mindegyiken volt egy-egy gunyhó, ágygal, tűzhellyel. Örök vigyázták a szőlőt. Permetezésre 6 hónapra szlovén lányokat szerződtetett (főleg Muraszombatról jöttek dolgozni), mivel nem volt elegendő helyi munkás. Amíg a nők végezték ezt a nehéz munkát, a férfiak készítették hozzá a permetet és a vizet. A munka végeztével minden nő kapott ajándékot.

Szüretkor minden nap főztek, minden munkás naponta kapott 1 tányér paprikást és 1 szafaládét. Annyi volt a munka, hogy ilyenkor éjjel is dolgoztak. Ez után jött a bor fejtése, majd kezdték tölteni az üvegeket, hordókat. Az üvegek külföldre mentek, a hordók Bácskába kávéházakba. Ezeket mindig szombat reggelenként szállították lovaskocsikkal.

Dédapám (balról) és munkások.

Történt egyszer, hogy egyik alkalommal 3 nagy kocsi bort vittek és azt vették észre a kocsisok, hogy valaki fekszik az úton. Le kellett nekik állni, hogy mi történt. Az egyik kocsis észrevette, hogy egy részeg állta útjukat. Félrehúzta és mentek tovább. Mikor hazaértek, panaszkodtak az intézőnek, hogy késtek egy ittas ember miatt. György úr is megtudta az esetet, megsimogatta a kocsisok vállát és azt mondta nekik, egy cseppet se búsuljanak, amiért késtek, mert könnyen lehet, hogy az a részeg az ő borukból rúgott be és nekik hozott hasznot.

Szüretkor minden évi munkás 5 liter bort és 1 kosár szőlőt kapott, karácsonykor és húsvétkor pedig 5-5 liter bort és 1-1 liter pálinkát.

Lóré

Keskeny vágányú vasutat épített ki a gazdasági udvarokat kötötte össze, kb. 35-40km hosszúságban. Így szállította ki takarmányt, répát, a szőlőt a pincébe, törkőt a törkős bazenokba (abból főzték a pálinkát). Minden gazdasági egységnek megfelelő típusú vagonjaik voltak, erőlovakkal húzták őket. Pl. voltak koncentrátot szállító vagonok, speciális vagonok voltak szőlőszállításra. Volt külön vasút karbantartó brigád. (a síneket a kommunisták szedték fel 1961-62-ben). 1930-ra ez az ipari vasút kijutott egészen a Tiszáig. A folyóparton cölöpök álltak, a hajók kikötöttek, kitolták a lórét, belerakták a fát, szenet, cserepet, téglát stb. és megkönnyítették a szállítást.

1941-1945

A kastélyból náci főhadiszállás lesz. A termelés a birtokon nem áll le.

Még a háború kitörése előtt Léderer Magda gyermekeivel Budapestre utazott. Léderer György Dalmáciában hadgyakorlatozott, majd mire hazaért *„kastélyban német főhadiszállást talált, hihetetlen módon Arthur papával az asztalfőn az ebédlőben. (Sophie néni a személyzet között bújt el, ez is arról tanúskodik, hogy a személyzet milyen hű volt, és nem jelentette fel.) Apám pár napig bejárt az irodájába, de tán a negyedik napon egy SS-őrnagy kereste ott fel és így szól: „Herr Lederer, pár perccel ezelőtt parancsot kaptam, hogy önt és apját letartóztassam. De miután már két hete eszem az aggastyán asztalánál, és nagy tiszteletben tartom az öregurat, adok maguknak négyórányi egérutat, hogy eltűnjenek! Remélem, uram, hogy tisztában van azzal, mit jelent, ha egy SS-tiszt nem teljesíti azonnal a kapott parancsot. Jó napot kívánok!”* És távozott.

Apám lélekjelenlétét már sok minden próbára tette az életben, de ez a pillanat volt a legnagyobb próbatétele. Pillanatokon belül hazament, egyenesen Sophie nénihez azzal, hogy melegen öltözve, kendővel a fején és kis ékszereit elrejtve magán, sietség nélkül menjen fel az istállóhoz. Aztán bement apjához és rásegítette a kabátját, kalapját. Meleg kabátot vett fel maga is, és magához vette

az anyám által hátrahagyott családi ékszert. Így felsétált nagypapával az istállóhoz. Ott befogatott egy könnyű fogatot, felültette nagypapát és Sophie nénit az ülésre, jómaga a kocsisülésre ült, és kihajtott a kapun a Tisza felé. A Tisza partján talált egy halászbembert, aki nem kis pénz ellenében átvitte hármukat Zentára.”- meséli Cuki néni.

A további részt idézném Léderer Magda (Cuki néni) 2004-es írásából, aki leírta, mi történt a családdal a háború alatt és után:

“ Hírét véve mindennek, mi is lementünk Zentára kis időre, de nemsokára értesültünk arról, hogy a németek nagyon dühösek apám és nagyapám sikeres szökése miatt, és hogy egy „átrándulást” terveznek a magyar partra, hogy visszacsípjék apámat, és rákényszerítsék anyámat a csókai birtok „Göring Werkének” való eladására. Így aztán mindannyian véglegesen visszautaztunk Budapestre, ahol szüleim és nagyapám 1944 májusáig a magyarországi rokonság és barátok körében éldegélt, Sophie néni anyám rokonai védelme alatt „bújt el”.

Gyuri bátyám és én intézetben végeztük gimnáziumi tanulmányainkat. A nyári iskolai szüneteket apám unokatestvéreinél, a Szolnok megyei Pusztakengyelen töltöttük, ahol ez időben még nagyon hasonló volt az élet a csókaihoz.

1944 tavaszáig aránylag jó mederben folyt az életünk, az iskolaév és a kengyeli nyarak váltakozásaival. Ezekben az „enyhébb” időkben apám és nagyapám „kivételezettséget” is kapott a zsidó-törvények alól –Nagyapám az első világháborúban hősi halált halt Pista fia révén. Megélhetésünket a család magyarországi érdekeltségei biztosították, többek között a magyarkanizsai téglagyárban való részesedés – mely későbbi történetünkben nagy szerepet játszott.

1944 májusában, részben a háború német szempontból egyre rosszabbra fordulása folytán, vérszomjas nyilas (Szálasi-féle) kormány került uralomra. Akkor aztán nem volt már „kivételezettség” vagy más mese. Szerencsére anyám apjának dunántúli, bakonyi kis birtokán egy időre menedéket találtunk. A 84 éves Arthur papa, mint a zirci cisztercita apát vendége, egy ideig szerzetesi csuhában bujdosott a nyilasok előtt. 1944 őszén, amikor a vidéki zsidókat kezdték deportálni, hősie barátok segítségével visszautaztunk Budapestre, ahol a város ostromáig meghúzódtunk anyám nyugalmazott táborno sógorának, Kiskéry Lórándnak a lakásán, bár apánk a nagyobb biztonság kedvéért a csókai Tóth

Ida családjával, Sarkady Nagy Mihályékkal vészelte át ezeket az időket és az ostromot. Sophie nénénk borzasztó dolgokon ment át ezekben az őszi hónapokban. Az akkoriban létrejött svéd, svájci stb. védett házakból is többször kikergették a nyilas hóhérok, és több ízben volt már olyan csoportban, melyet vesztébe tereltek a Duna-part felé, de ez a bátor, 40 éven felüli nő újra és újra megszökött, néha háztetőről háztetőre ugrálva, hogy megmeneküljön.

Karácsony estjének napján, 1944. december 24-én költöztünk le végleg a pincébe, kb. 70 lakótárssal együtt, hogy az olajlámpák nyújtotta félhomályban bevárjuk az orosz csapatok érkezését – az úgynevezett felszabadulást. Természetesen mi, nők rettegtünk is az oroszokat várva. Kendős fejjel és kormos arccal reszkettünk, amikor az első orosz katonát megláttuk, de szerencsére a mi pincénkben nagyobb baj nem történt annál, hogy tárolt elemőzsiank egy részét mindjárt felfalták! Viszont amikor az oroszok végre felengedtek bennünket a lakásunkba, ott a vandalizmus leírhatatlan látványa fogadott bennünket mindenütt! Lakások feldúlva, szekrények feltörve, albumok összetépvé, minden egyébvel összekeverve heverték szanaszét a földön.

Nagy örömünkre köztünk termett apánk ezekben a leírhatatlan percekben, melyekben mégis maga az élet volt a legfontosabb! Miután minden ablak össze volt törve, éjszakára egy belső kis szobába telepedtünk le matracokra, mint a szardíniák. Most aztán az élelmiszerhiány és -beszerzés lett a legnagyobb gond. Apám volt a legügyesebb „beszerző”, és egy alkalommal a 18. születésnapjára kapott arany zsebórájáért vett egy aránylag jó húspanban lévő kacsát. Aztán hamarosan elege lett Budapestből, és mindent latba vetett, hogy visszatérjünk Jugoszláviába. Nem mintha remélte volna, hogy a csókai birtokot visszakapja, de annyit remélt, hogy Csókához közel, ismert környezetben valamilyen egzisztenciát tud teremteni.

1945. március közepén valahonnan kerített egy nyitott, lovas járművet, melynek tulajdonosa vállalkozott arra, hogy minket a jugoszláv határig elvigyen. Ugyanekkor vettük azt a jó hírt, hogy Sophie nénit, aki nagyon soványan ugyan, de megúsza a nyilas időket és az ostromot is, az angol hatóságok Angliába röpitették férjéhez és fiaihoz, akik szintén túléltek a háborút.

Mondhatom, hogy nagyon különböző érzelmekkel hagytuk el Budapestet 1945. március közepén. Egyrészt nem sajnáltuk magunk mögött hagyni az éhező, romokban heverő várost, de bizony nem voltunk biztosak abban, hogy mi vár ránk az út végén. Örömünkre a nyitott szekéren való hazafelé utazásra

csatlakozott hozzánk a csókai Tábori Misi, Zlata nevű felesége és kis fiacskájuk. A zord márciusi időjárás miatt mindannyian paplanokba burkoltan utaztunk a szekér tetején, úgyhogy a szánk, a hajunk teli lett tollal. Ez legalább kis humort kölcsönzött a helyzetnek. Az út három napig tartott, két éjjel kellett különböző helyen megszállnunk. Vidéken nem volt olyan ínség, mint Budapesten, vendéglátóink vendégszeretete gyomorrontással végződött legtöbbünknel a hosszú „koplalókúra” után, melyben az utolsó három hónapban részünk volt. A harmadik nap délutánján elértük a jugoszláv határt. Onnan Suboticára/Szabadkára kerültünk egészségügyi karanténba, iszonyú körülmények közé. Három kínos nap után megengedték, hogy ideiglenesen a vendégszerető Korhecz családhoz mehessünk lakni...

Onnan apám Csókára rándult körülnézni. Az ottani hatóságok azt mondták, nem adnak neki engedélyt arra, hogy Csókán letelepedjen, de nincs kifogásuk az ellen, hogy másutt verjen sátort. A volt „kastélyból”, mely ekkor árvaház volt, felajánlottak neki pár szobabútort. Szüleim úgy határoztak, hogy Kanizsán fogunk lakni, ahol a téglagyár volt, melyről már szoltam. A Csókáról hozott bútorokból berendeztek egy kis lakást, és ott telepedtünk le. A volt csókai alkalmazottak közül sokan meglátogattak minket, és hoztak ajándékot is, főleg házi készítésű elemózsiát. Volt személyzetünk tagjai közül többen hoztak vissza ezüst- és más értéktárgyakat, melyeket a németektől csentek el.

Magyarországról sajnos rossz híreink voltak. Anyám szülei és testvérei nagyon megsínylelték az oroszok garázdálkodását a bakonyi birtokon. Többek között az ősök ebédlőben függő képeiből kilőtték mindegyiknek a szemét, csak egy püspöki köntösében lefestett távoli nagybácsiét hagyták meg. De ennél is szomorúbb volt, hogy anyám apjánál gyógyíthatatlan rákot állapítottak meg az orvosok, és csak pár hónapot adtak neki. Az idő múlásával lassacskán az is nyilvánvalóvá vált, hogy mi történt a deportáltakkal. Apám varsói rokonai mind elpusztultak, és hírért vettük, hogy Sophie néni szülei Bécsben öngyilkosságot követtek el, mielőtt deportációba hurcolhatták volna őket... Szerencsére Magyarországon minden rokonunk életben maradt.

A politikai helyzet nem javult, mint apám remélte. Sok régi barátja ült börtönben vagy egyszerűen „eltűnt”. Apám remélte, hogy mint a németek üldözöttjét, őt nem fogják komolyan bántani. Viszont ahhoz, hogy vagyont vagy birtokot törvénytörően elkobozzanak, mindig valamilyen vádat emeltek a tulajdonos ellen, és azt saját módjuk szerint bizonyították. Akkor aztán a

büntetés egy része a vagyon/birtok elkobzása volt. Lassan kezdett hírleni, hogy a téglagyár háború alatti működését fogják vádként használni szüleim ellen. Közben az a szomorúság is ért minket, hogy Rainprecht nagyapám 1946 októberében hosszú szenvedés után meghalt Budapesten, de temetésén nem tudtunk részt venni...

Úgy emlékszem, hogy 1947 januárjára volt kitűzve a bírósági tárgyalás, melynek folyamán a Lederer házaspárt azzal vádolta a jugoszláv állam, hogy a kanizsai téglagyár háború alatti működésével biztosította az „ellenség gazdasági hátterét” és elősegítette harckészségét. Anyámat azért kellett szintén vádolni, mert a zsidó- törvények miatt a téglagyár részvényei az ő nevéen voltak. A vádakat bebizonyították, és anyámat 6 hónap 10 nap, apámat pedig 7,5 hónap börtönre ítélték. Természetesen bútoraikon kívül minden vagyonuk/birtokuk elkobzására is. Apámat először és utoljára akkor láttam sírni, amikor meghallotta, hogy anyám is börtönbüntetést kapott. A fiatal szerb kommunista bíró, aki a háború előtt francia jogi egyetemet végzett, kezét fogott szüleimmel az ítélet kimondása után, és anyámnak azt mondta franciául: „Nem volt más kiutam, de a legenyhébb börtönbüntetést róttam ki magára, asszonyom!”

Pár napon belül jelentkezniük kellett a rendőrségen. Apám kezét bilincsbe zárva (szerencsére anyámét nem) vitték őket az állomásra, és onnan vonaton a börtönbe. Anyámat a hírhedt pozarevaci női börtönbe, apámat Sremska Mitrovicára, főleg politikai foglyok közé, ami kellemesebbnek bizonyult a 7,5 hónap folyamán. Mikor anyám a börtönbe érkezett, a szörnyű női örök „groficának” gúnyolták. Az idő múltával azonban úgy megszerették, hogy később már tiszteletük jeléül, becenévként használták ezt a megszólítást.

A börtönbeli koszt és a körülmények förtelmesek voltak. Gyuri bátyámmal felváltva látogattuk szüleinket egyszer egy hónapban, olyankor élelmiszercsomagot is vihettünk nekik. Egyik hónapban én látogattam anyánkat, Gyuri apánkat, a másik hónapban fordítva. Gyuri közben Zentán végezte a 8. gimnáziumi osztályt, én pedig nagyapánk és Annuska házvezetőnő szárnyai alatt otthon tanultam...

1947 júniusában Gyuri leérettségizett. Apánk Gyuri egyik látogatása alatt megértette vele, hogy szeretné, ha átszökne Magyarországra, mihelyt teheti. Gyuri első kísérlete azonban kudarcba fulladt, és ő is börtönbe került egy hónapra. Másodszorra azonban sikerült meglógnia és elérni Budapestet. Nem sokkal ezután érkezett anyánk szabadulásának napja. Érte mentem, mert gyenge volt a rossz táplálkozástól, a lábain fekélyekkel, egyedül nem tudott

volna többszörösen átszállni stb. Megható volt, hogy milyen szeretettel búcsúztak tőle nemcsak fogolytársai, hanem a szörnyű örök is. Otthon aztán orvosi kezelés és jó táplálkozás kellett ahhoz, hogy talpra álljon.

Amikor egy hónappal később apánk is hazaérkezett, tanácsot tartottunk a jövőt illetőleg. Nyilvánvaló volt, hogy helyzetünk reménytelen Jugoszláviában. Apánk úgy vélte: Nyugaton kell új egzisztenciát keresnünk. Bár anyánk azelőtt gondolni sem tudott volna ilyesmire, a börtön után könnyebb volt meggyőzni őt is erről a nézetről. Nagypapa belenyugodott abba, hogy nem tarthat velünk 86 éves korában. Apám mindjárt nekilátott szökésünk előkészítésének és intézkedett, hogy apját a legjobb kezekben hagyja. Nagyon neheze égett nagypapát hátrahagyni, de nem volt választása, és az öregúr filozofikus nyugalomával megkönnyítette helyzetünket és a tőle való búcsút...

1947. szeptember 7-én (?) Szabadkára utaztunk vonaton mi hárman, kis táskákkal, melyeknek tartalmát később hátizsákokba tettük. A szökés folyamán saját zsákomat elől vittem, anyámét a hátamon, mert ő még mindig elég gyenge volt. Hivatásos csempész vezetett bennünket át a határon éjnek idején, félelmetes kutyaugatás közepette. Hajnalra magyar földön voltunk. Onnan aztán vonaton utaztunk Pestig. Nagy bánatunkra nagypapát bebörtönözték a hatóságok, amikor rájöttek, hogy mi megszöktünk. A családi ékszereket követelték tőle. Amikor lábai dagadni kezdtek a börtönben, kiengedték ismerősökhöz meghalni. Kanizsán temették el barátaink. Anyám évekkel később engedélyt kapott, hogy exhumáltassa és a csókai családi kriptába helyeztesse felesége és Károly bácsi mellé...

Habár 1947 szeptemberében Magyarországon aránylag „jobb” volt még a politikai helyzet, mint Jugoszláviában, mikor mi Budapestre értünk, rossz hír várt ránk a családi viszontlátás örömei között: anyám öccsét, ifj. dr. Rainprecht Antalt (aki Veszprém megye főispánja volt, akárcsak édesapja az 1920-as években) ismeretlen oknál fogva letartóztatta a titkosrendőrség pár héttel érkezésünk előtt, és senki sem tudta, hová lett. Apámat ez a körülmény még jobban meggyőzte arról, hogy a vasfüggöny mögül szabadulnunk kell. Első lépésként azt tervezte, hogy Angliába menjünk, annál inkább, mert az 1940-es virágmagtermésért járó pénz a háború folytán Angliában „rekedt”, és ezt remélte „elsősegélyként” felhasználni...

Gyuri bátyámnak sikerült diákvízumot kapnia Angliába, és nemsokára úton volt Albion felé. Apám közben felvette régi „kapcsolatait” és próbálta

előkészíteni Nyugatra vezető utunkat. Ez azonban nem volt könnyű. Apámnak volt ugyan érvényes magyar útlevele, de mikor anyám és én megkérvényeztük ezt, a hatóságok megtagadták. Pár hónap múlt el így, míg 1948 februárjának első napjaiban, a sötét hajnali órákban erélyes kopogásra ébredtünk. Természetesen nagyon ijesztő volt ez, és jól sejtettük, hogy a titkosrendőrséggel állunk szemben. Két magyarul beszélő ember „vitte el” apámat – nem tudtuk, hová. Most már két férfi tűnt el így a családból. Három hétig fogalmunk sem volt apám hollétéről, de akkor postán levelezőlapot kaptunk egy belgrádi barátunktól, aki azt írta, hogy nagy meglepetés volt számára Gyuri bácsit a belgrádi állomáson megpillantani, csak olyan furcsa volt, hogy „kéz a kézben” ment valakivel, cipőfűző nélkül a cipőjében! Ebből mindjárt tudtuk, hogy magyarul beszélő jugoszláv titkosrendőrök lopták vissza apámat, biztos a magyar rendőrség szemet hunyó beleegyezésével – és hogy egy másik rabhoz bilincselve látta őt barátunk.

Apám közben a belgrádi titkosrendőrség foglya volt, és szokásuk szerint mindennap leírták vele élete történetét. Mivel egyedül volt a cellájában, örült ennek az agytornának, és az utolsó hónapok eseményei között mindig leírta, hogy egy olyan vegyész üzlettárssal dolgozott legutóbb, akinek burgonyacsírázás elleni találmányát próbálták értékesíteni. Apám szerencséjére egy olyan nő olvasta a dolgozatait mindennap, akinek a férje magas rangú tisztviselő volt a földművelési minisztériumban. Szólt a férjének erről a vegyszerről, mert tudta, hogy a burgonyatárolás sok fejfájást szokott okozni a tél vége felé. Egy szép napon aztán behívatta magához a minisztériumba apámat ez az ember, kikérdezte, és aztán felajánlott neki egy jó állást azon feltétellel, hogy anyámat és engem is visszahozat Jugoszláviába.

Apám mindjárt beleegyezett a feltételekbe. Kistaftirozták ruhaneművel, bútorozott lakást kapott stb. Írt vegyésztársának és nekünk is a cenzornak tetsző levelet, hogy készüljünk visszatérni Jugoszláviába, mert megváltoztak tervei. Körülbelül egy hónapos barátkozás után megkérte főnökét, hogy elmehessen Kanizsára a hét végén, apja sírját meglátogatni. Főnöke elengedte egyedül! Apám felült a Szabadkára induló vonatra, ott azonnal elment ugyanahhoz a csempészhez, aki minket első ízben is átvitt Magyarországra. Sikeres szökése után Budapesten csak egy-két órára állt meg, hogy érvényes útlevelet és egy kis ékszert vegyen magához. Felült a bécsi vonatra, s Bécsnek csak az amerikaiak által kormányzott részén szállt ki (mert az orosz részről már loptak vissza embereket Magyarországra).

Nekünk ettől fogva bujdosnunk kellett, alig aludtunk kétszer ugyanazon a helyen. Nagyon nehéz hetek, hónapok voltak ezek, mialatt állandóan próbáltunk egérutat találni. Egy kis időre lementünk a Bakonyba. Anyám anyjához és Judit húga, Kiskéryné családjához... Végül is augusztus közepén oda küldött értünk apám egy nyugdíjas osztrák rendőrt Bécsből, aki hamisított útleveleket hozott magával, melyekben benn volt a Magyarországra való beutazás pecsétje, úgyhogy a rokonainktól vett nagyon nehéz búcsú után kvázi „hazamenő” osztrák házaspár és leányaként ültünk fel a Bécs felé induló vonatra. Persze nagyon idegvesztető utazás volt ez Bécsig. Alig volt szabad beszélünk, nehogy magyar kiejtésünk eláruljon bennünket. Annál jobban örültünk egymást épségben viszontlátni Bécsben.

Itt aztán kiderült, hogy igazi, érvényes útlevel nélkül anyám és én csak mint ez időben a sok hontalan menekült közt toborozott munkásokként tudunk Angliába jutni. A nagyobb biztonság kedvéért anyám és én hamis osztrák útlevelünkkel Bécsből nyugatabbra, Salzburgba utaztunk, és ott jelentkeztünk az angol regrutáló hatóságoknál. Azt mondtuk, családjunk többi tagjától elszakadt menekültek vagyunk, és Angliában szeretnének munkát találni. Orvosi vizsgálatok, oltások stb. következtek. Amikor mi szerencsésen megérkeztünk Salzburgba, apám érvényes útlevelével Londonba utazott. A velünk kapcsolatos formák kb. 6 hétig tartottak, mielőtt végleg felvettek bennünket egy lancashire-i fonógyárba munkásoknak. Szerény panzióban laktunk ez idő alatt, és „szívtuk magunkba” Salzburg és környékének szépségét a gyönyörű koraőszi időben.

1948 október elején ültünk vonatra 500 hozzánk hasonló hontalan menekülttel. Németországon át, éjszakai megállóval utaztunk egy holland kikötő felé. Sok, akkor még romokban heverő várost láttunk, ami arra volt jó, hogy ne búsuljunk annyira, hogy Európából kifelé visz az útunk. Az éjszakát egy borzasztó menekülttáborban töltöttük, mely felett balti országokból való durva óriások uralkodtak. Második nap este, vonatutunk végén, Hoek-van-Hollandban szálltunk hajóra az angliai Harwich kikötő felé. Nagyon viharos volt az út; legtöbben tengeribetegek lettünk. Végre 1948. október 8-án Harwichben angol földre értünk, és sokkal udvariasabb, civilizáltabb fogadtatásban részesültünk, mint az európai táborokban.

Miután anyám csak pötyögni tudott angolul, én pedig egy szót sem tudtam még akkor, nyakunkba kötött cédulákkal küldtek minket vonaton az

északnyugat-angliai Lancashire-be, az angol fonóipar központjába. Ott pár napon belül megkezdtük munkáséletünket a Shaw nevű kisvárosban, melynek 13 fonógyára volt. Kedves, szívélyes munkáscsaládnál voltunk elszállásolva, és reggelit, vacsorát tőlük kaptunk, míg a gyárban olcsón és élelmiszerjegy nélkül tudtunk ebédet venni. Hétfőtől péntekig reggel fél nyolctól délután fél hatig dolgoztunk, egyórás ebédszünettel. Tolmácsok útján kaptunk utasításokat. A munka nehéz volt, sokat kellett cipekedni a gyapotnak megfelelő páras melegben. Nehéz volt megszokni 900 fonógép zakatolásának zaját, de idővel hozzáidomult a fülünk. „Szerény” fizetést kaptunk, de jól beosztva megéltünk belőle. Az volt a fő, hogy jó bánásmódban részesültünk, és évek óta először biztonságban éreztük magunkat. Jó iskola is volt ez: amit itt tanultam, hasznomra vált, amikor a munkások jólétét intéztem később a swazilandi birtokon...

Három hónap elteltével jelentkezett apám a hatóságoknál azzal, hogy ismerősök révén „megtaláltuk egymást”. Felajánlotta, hogy kifizeti útiköltségünket, ha felszabadítanak minket az egyéves szerződés alól. Angolok lévén felszabadítottak minden további nélkül. Mondhatom, könnyes búcsút vettünk munkatársainktól és házigazdáinktól, mielőtt apámmal Londonba utaztunk.

1949 júniusa a búcsúzkodás jegyében telt el, 23-án búcsút vettünk Gyuri bátyámtól, aki Londonban maradt egyetemi tanulmányait folytatni (később egyetemi matematikatanár lett). Vonaton utaztunk Southamptonba, s ott hajóra szálltunk Dél-Afrika felé... Kéthetes szép hajóút volt ez, de anyám szomorúsága árnyékot borított rá. Július 7-ének hajnalán érkeztünk Fokváros (Cape Town) kikötőjébe. Ezt a várost az öbölből, a hajóról megpillantani páratlanul szép látvány, mely anyámat is elbűvölte. Meglepően szép és érdekes volt ezt a „földközi-tengeri” jellegű várost Afrika déli csücskén találni. Még sok meglepetés várt ránk. Harminchat órás vonatút vitt aztán Johannesburgig, az „Aranyvárosig”, mely felhőkarcolóival inkább amerikai jellegű. Itt szereztük be jövődő swazilandi háztartásunk szükségleteit. Akkor aztán még egész napos autóút kellett ahhoz, hogy a swazilandi birtokot – jövődő otthonunkat – elérjük.

Hogyan vázolhatnám azt a helyzetet, melybe belecsöppentünk? „Swaziland Ranches”, a 100 000 holdas birtok, melyen apám igazgatói állást kapott, az afrikai „bozót” kellős közepén volt, számunkra teljesen új, ismeretlen állat- és madárvilággal. A legközelebbi üzlet, hentes, posta, orvos, fogorvos, vasútállomás 100 kilométernyire volt. Naponta járt a teherautó a birtokról az

állomásra, és így, részben telefon útján, lehetett „bevásárolni”. Lakóházunkban villanyvilágítás nem volt; petróleumlámpákkal világítottunk és a hűtőszekrény is petróleummal működött. A konyhai sparherben fával fűtöttünk, ami még fokozta a nyári forróságot. Annyiból szerencsénk volt, hogy az ottani tél közepén, júliusban érkeztünk. Kellemes időjárás fogadott bennünket, mint Európában júniusban szokott lenni. De a hetek múlásával egyre melegebb lett, míg nyáron – decembertől márciusig – tikkasztó volt a forróság. Apám ennek ellenére, 52 éves léte, bámulatos energiával szentelte magát szubtrópusi termékek és a nagy marhaállománnyal kapcsolatos új munkakörének!

Anyám sokkal nehezebben szokott hozzá új környezetünkhöz, de ő is, aki eddig még sohasem főzött, a swazilandi forró konyhában az első perctől kezdve nagyszerű ételeket produkált, anyjától magával hozott receptek szerint. Később híressé vált a főzés, és különösen a tortasütés terén. Bár én ez idő tájt még nem tudtam perfekt angolul, írni állást kaptam az irodában. Ez elősegítette nyelvtanulásomat és összehozott a többi alkalmazottal. Társadalmi élet nemigen volt, annál kevésbé, mert az ilyen „istentől elrugaszkodott” helyeken a nőtlen (fehér) gazdatisztek sokszor ivásnak adták magukat esténként, ami nekünk nem volt szokásunk. A néger munkásság viszont még nagyon primitív volt – félmeztelenül végezték munkájukat a melegben és ugyanúgy hűsöltek utána, őt így is táncolták vad táncaikat, amikor dobütést hallottak!

Sajnos alig 18 hónappal azután, hogy Swazilandbe érkeztünk, a birtok gazdát cserélt. Angol állami vállalat vette meg 1951-ben, és Angliából küldtek ki „jószágkormányzókat”, miáltal apám alantasabb állásba került. Nekem ekkor már udvarolt jövendőbeli férjem, Claude Kockott. (Ez a vezetéknev a vend [szláv] Kokot névből ered, mely kakast jelent [mint a szerb kokos].) A vend ősök Kelet-Németországból vándoroltak be Dél-Afrikába, 1858-ban. 1951 augusztusában férjhez mentem Claude-hoz. Ő később egy szomszédos, 34 000 holdas birtok igazgatója lett, melyet a „bozótból” mintagazdasággá varázsolt. Mesterséges öntözéssel 8000 holdon termeltünk cukornádat; 1000 holdon citrust (100 000 narancs- és grépfrütfát) stb. Ott segitettem én aztán a népjólétet intézni, mert 3000 swazi négert alkalmaztunk, és iskolákat, klinikákat stb. tartottunk fenn. Négy gyermekünk született: egy leány és három fiú...

Szüleim 1953-ig még Swazilandben maradtak, és sok örömük volt első két unokájukkal, de az állami birtokon apám helyzete nem volt kielégítő. Így aztán felmondott, Johannesburgba költöztek, ahol apám kis import-export üzletbe kezdett. Akkor jött Sztálin halálának híre is, és nem sokkal utána tudtuk meg,

hogy anyám öccse, Tóni, akiről 7 évig nem tudtunk semmit, végre szabadult a hírhedt recski munkatáborból! Az ő története hihetetlen, már szinte az éhhalál küszöbén volt, amikor egy ismeretlen fogolytárs éjjelente kis eleséggel „megmentette”. Sztálin halála után kiderült, hogy ez az ember (szabó volt) Csóka környékéről származott, és anyám mentette meg húgának az életét 1938-ban, amikor ezt a 7 gyermekes, tüdővészben szenvedő asszonyt kórházba küldte... Amikor a szabó a recski táborban megtudta, hogy Tóni anyám rokona, életét kockáztatva megosztotta vele azt a kis külön elemózsiát, melyet az öröktől kapott, amikor uniformisaikat javította... Sztálin halála után feloszlott a recski tábor. Tóni végre, hogy úgy mondjuk: „feltámadt”.

1956-ban, pont amikor apám üzlete kezdett egy kicsit „menni”, Magyarországon kitört a forradalom. Apám akkor a dél-afrikai magyar egyesület elnöke volt. Ebben a szerepben aztán a következő két évben anyámmal együtt teljesen a magyar menekültek megsegítésének szentelte magát, saját üzleti ügyeit háttérbe szorítva... A forradalom után Magyarországon kicsit megenyhült a helyzet és lehetségessé vált, hogy anyám anyja (Nanánc) is Dél-Afrikába jöjjön. Kölcsönös örömmel Nana meg is érkezett Dél-Afrikába 1959-ben, de sajnos kb. csak 18 hónapig élt szüleimmel, mielőtt 1961 márciusában 80. életévében meghalt Johannesburgban.

Nem sokkal Nana halála után apám is betegeskedni kezdett. Többször operálták, és végül 1963. augusztus 24-én, 66 éves korában meghalt rákban. Gyuri bátyám is Johannesburgban volt látogatóban ez idő tájt, 12 évvel ezelőtti esküvőm óta először, így apám temetésén velünk lehetett. Bátyám sosem nősült, és mint matematikatanár több egzotikus helyen élt sok éven át, pl. 8 évet Etiópiában, Addisz-Abeában és aztán ugyancsak 8 évet Dél-Amerikában, Brit-Guyanában.

Apám aránylag korai halála nagy csapás volt számomra. Rendkívüli egyéniség, mintaképem volt. Nemcsak jó ember volt, de a legjobb férj is, akit valaha ismertem. „Keljfeljancsi” is, mert nem lehetett lehangolni, legyőzni: felkelt saját erejéből, újra és újra előről kezdte. Páratlan lélekjelenléte volt és sokoldalú tudása. Öt nyelven egyformán jól beszélt, viccekkel, anekdotákkal spékelve. Nagyon hiányzott nekem!

Az orvosi költségek sajnos felemésztették szüleim pénzét, és anyám gyermekeinek támogatására szorult, amikor özvegyen maradt. Szerencsére Tóni öccse, aki 1956-ban Bécsbe disszidált, onnan kivívott neki egy kis kártérítést a

német államtól, mely újra önállóvá tette. Így aztán megosztotta hátralevő húsz-egynéhány évét a mi swazilandi otthonunk és Bécs között – ahonnan Magyarországra is átlátogatott. Idősebb korára őbenne is kifejlődött egy új „pozitívabb” egyéniség, bizonyos humorérzékkel is, mely korábban hiányzott belőle. De ő fiatal korában olyan szép volt, hogy másra nem volt szüksége. 1987. szeptember 16-án halt meg Dél-Afrikában, 81. életében, szívinfarktusban. Szüleim és Nana Johannesburgban vannak eltemetve, ahová Gyuri bátyám hamvait is áthoztam Magyarországról, ahol 1996-ban meghalt, két hónappal azután, hogy 37 évi swazilandi élet és 10 évi dél-afrikai nyugdíjasként magam is özvegyiségre jutottam.

Négy gyermekem persze felnőtt és szétszéledt közben. Leányom családostul Kanadában, középső fiam Ausztráliában él, míg másik két fiam Dél-Afrikában, ahol jómagam is élek, az East London nevű tengerparti városban. Kilenc unokám van, a legidősebb 28 éves, a legfiatalabb 7 hónapos...

Ezt a történetet többek kedvéért írtam most le, akik a múlt hónapban Kanadában élő leányommal Csókára tett látogatásom alkalmával kértek erre. (Swazilandi nagyon érdekes életemről megboldogult férjemmel angol nyelven könyvet írtam 10 évvel ezelőtt.) Remélem, hogy a fenti történetből olvasóim látják majd, hogy sajnos lemenőimnek Csókára nem vezet visszaút...“

A kastély 1945 után

1945-ben a kastélyt először kórháznak használják, ahol háborús sebesülteket ápoltak, majd árvaház lesz.

1945 és 1950 között az állam rendelkezett az épülettel.

1950. szeptember 3-án az országos pártvezetés Tito jóváhagyásával átadja használatra a kastélyt a Réti Mezőgazdasági birtoknak.

A kastély falán álló tábla.

A kastély 1965. után (a tető leégése után).

Néhány kép a kastélyról napjainkban:

Nagymamám.

Cuki néni és fia, George Kockott.

**Claude Kockott (Cuki néni férje) vadászat közben
(1950-es évek).**

Végszó

A napokban rábukkantam az Interneten Léderer Magda George nevű fiára, akivel kapcsolatba léptem, és nagy örömömre Cuki néni írt nekem e-mailt. A napokban töltötte 81. életévét. Még emlékszik gyermekkori barátnőjére, Kobrehel Ilonára. Ezt a kutatást én nem szeretném itt abbahagyni, azt hiszem, a munkám még csak itt fog elkezdődni. Szeretném, ha nyoma maradna ennek az uradalomnak és ezeknek az embereknek a jövő nemzedéke számára.

Felhasznált irodalom

Nagymamám története.

Lévai János: A csókai kastély és gazdái.

Családi Kör: Egy bánáti uradalom (Cuki néni írása).

http://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%B3ka_%28telep%C3%BC1%C3%A9s%29

<http://vajdasag.rs/Cs%C3%B3ka>

<http://kengyel.info/node/98>

<http://ski.vmmi.org/voltegyszer/sajtioltegy.htm>

http://www.gazdakor.info/rolunk/Zentai_Gazdakor.pdf

<http://www.mke.hu/lyka/07/114-118-palota.htm>

<http://www.sntc.org.sz/sdphotos/photo.asp?pid=152>